



# KÖNYVESPOLC

## EGY GRÓF A NAGY HÁBORÚBAN

Az európai hadszíntéren a Nagy Háború volt az utolsó, amelyben arisztokrata férfiak sokasága volt magas rendfokozatú főtiszt, tábornok – ez utóbbiak között hadosztály-, hadtest- és hadseregarancsnok. Számon azonban beosztott, törzskari vagy más tisztként harcoltak a csatatereken a háború végéig, vagy addig, ameddig elestek e vérzivataros évek valamelyikében.

Széchenyi Viktor (1871–1945, Széchenyi Zsigmond vadász-író édesapja) a szerencsések közé tartozott: életben maradt, pedig az 1915. április és 1917. július közötti időszak kivételével számos olyan hadszíntéren küzdött, ahonnan csak kevesen tértek vissza a hazájukba. 1914 és 1915, illetve 1917 és

1918 között naplót vezetett.

Különös napló az övé. A családi élet és a katonáskodás történetei keverednek benne, mintegy egymáshoz kapcsolódva: az élet otthon és a csatamezőn is zajlik, s a személyes helyállásának példaértékűnek kellett lenni ezrede bajtársai, közöttük a sarzsi nélküli katonák körében is. Egyike volt azoknak, akik kérték, hogy magas közigazgatási beosztásukból (ő székesfehérvári főispán volt) szabadságot kérjen a belügyminiszter, hogy önként átléphessenek a hadseregbe. (Ez főrendhez, őseihez méltó tette volt.)

„A Napló a családjának, elsősorban feleségének [a magas kort megélt Ledebur-Wicheln Karolina grófnőnek], Lilinek készült, így egymás mellett jelenik meg a szerető férj,

az édesapa, a hazafi, a politikus és a katona” – írja az előszóban a kötet szerkesztője.

A napló napi bejegyzéseket tartalmaz, amelyek a hadi helyzettől függően csak néhány sorosak, máskor, a csatazaj szünetjeiben hosszabbak, részletezőbbek. Az előbbiek inkább harctéri feljegyzések, ez utóbbiak tartalma széles körű: egykori családi eseményekre történő visszatekintések, saját élethelyzetének leírásai, a bajtársaival kapcsolatos események, csapattestének harctéri mozgásai, a csaták (bennük a közelharcok) leírásai, és azok a szabadidős elfoglaltságok is olvashatók, amelyek a tisztek körében szinte természetesen voltak. (Bridzs, mozi, olvasás, részvétel misén, és ami nem mellesleg, fényképezett is, megörökítendő életének ezt az időszakát.)

Ami a hadtörténészek számára különösen értékes: éveken át hivatásos tiszt volt, és ezért a harci cselekményeket a katonai előírások szerint dokumentálta (időpontok, topográfiai adatok, csapatmozgások, a katonák és a fegyverzet állapota, a „fogyatékok” számontartása stb.). De nemcsak a katonai előírások szerint, hanem bizonyára a polgári munkakörében megszokott pontos munkavégzése okán is, hadtörténeti szempontból kitűnően rekonstruálható mindazok, amelyek a különböző csatatereken az alakulatával történtek: „... nagy odafigyeléssel, aprólékosan leírta mindazt, amit átélt. Szinte minden apró részletre kitér, így a stáb életének apró változásaira, a katonák között terjedő álhírekre, valamint saját benyomásait, érzéseit is bemutatja” – értékeli a szerkesztő a naplót író gróf szövegeit.

A könyv törzsanyaga, a naplószöveg azok számára is érdekes olvasmány lehet, akik kevésbé empátiások a katonai témák iránt. A nagy (had)történeti monográfiák áttekintései mellett általa e mikrotörténelmi adalékok teszik igazán megérthetővé, milyen



is volt résztvevőnek lenni a Nagy Háborúban, és milyen emberi mentalitások, gondolkodásmódok és tettek eredményeként szembesülhetünk hazánk egyik tragikus időszaka eseményeivel, azzal, amelynek traumája napjainkban is (még) „*a velünk élő történelem*”. Azokat a mikro-történelmi eseményeket, amelyek ott zajlottak körülöttük, a nagy, átfogó, tudományos igényű históriás munkák nem tartalmazzák. Pedig az ő életük, harcaik adták ezek hátterét, és csak ők adhattak számot arról, mi történt velük: „... *útközben jött a hír, hogy Knapp százada kelepcebe került, és huszonhét emberét elvesztett, valamennyi tiszt – maga Knapp is – megsebesült..., a velünk északra párhuzamosan haladó öt honvéd-lovashadosztályt valami katasztrófa érte, és súlyos veszteséget szenvedett...*” (35. o.)

Széchenyi Viktor nem katonai témájú naplójegyzetei olyan szépírói alkotások, amelyek nem csak az ő érzelmi beállítottsága nemességéről, hanem arról a műveltségéről is tanúskodnak, amelyet a családi nevelés és a külföldi tanulmányútjai által szerzett meg. Az ő írásai is bizonyítják arra, hogy embertelen körülmények között is megőrizhető a lélek, a gondolkodás tisztasága és a tettekre váltott gondoskodó segítőkészség, a saját helyzete félelmei helyett pedig fontosabb az otthon maradt családjáért érzett aggodás. Még egy nem szokványos februári téli nap is felvidítja: „*Tiszta kék ég, verőfényes napsütés, mely hamar fölmelegíti a levegőt... Délután kilovagoltam.*” Büszke a hadisikereikre is: „... *a mai nap eredménye ezeröttszáz fogoly, közte tizenhét tiszt és kilenc géppuska*”. (143. o.)

Száma a háború 1918. június 28-án ért véget, amikor szabadságot kapott, majd visszatért a főispáni munkájához, amelyet 1939 tavaszáig látott el. Ekkor kapta meg a magyar királyi titkos tanácsosi címet.

Civil életében igen aktívan dolgozott a Széchenyi nemzetség története megírásán, a rokonok összefogásával segítő alapítványt létesített, s több történelmi mun-

kát ő is írt, amelyek természetesen a saját nemzetségével voltak kapcsolatban. A családját, nemzetségét is érintő új történelmi körülményeket – már 1933-ban! – józanul fogta fel, és új életstratégiát javasolt, hogy a Széchenyiek másképpen, de továbbra is aktív résztvevői maradhassanak a társadalomnak. Érdemes hosszabban is idézni azt a gondolkodásmódját, amely minden korban sajátja volt az őseinek: a változások figyelemmel kísérése és az erre adható legjobb családi-nemzetségi stratégia vállalása. Ezek a gondolatai példát adhattak az egész hazai arisztokrácia számára: „*Ha nemzetségünk a bekövetkező évszázadok folyamán fenn akarja tartani ugyanazt a társadalmi súlyt, amelyen 230 évvel ezelőtt képviselt ez országban, amely súlyának alapját legnagyobb részben a nagy földbirtok tette – ennek lemorzsolódása után az egyéni képességeinek és munkájának vagy érdemeinek súlyával kell pótolnia... Mindinkább előtérbe nyomul az egyénnek az étellel való kemény megküzdése. Hogy ebben a küzdelemben nemzetségünk megállja a sarat s positioját el ne veszítse, egyéniségekre s egyéni képességekre van szüksége. Mindent meg kell tenni, hogy gyermekeinket ebben az irányban neveljük. Meg kell velük értetni, hogy őseik nemzedékeken keresztül nagy erkölcsi tőkét is gyűjtöttek össze, melyet az utókor számára megőrizni, sőt gyarapítani – tehetségéhez képest minden egyesnek szent kötelessége.*” (239. o.) Bölcs (akár pedagógiainak is tartható) gondolatok, amelyeken azonban 1945 után túllépett a történelem.

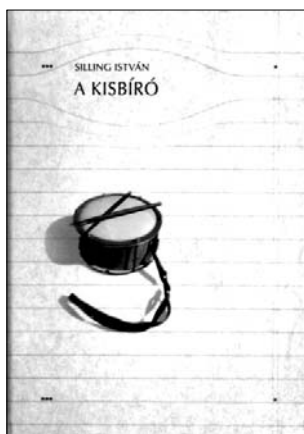
Kitűnő munkát végzett a szerkesztő, Kas Géza középiskola tanár, történész, aki PhD-munkáját második világháborús témában írta. Számos eredeti fénykép, több mint ezer lábjegyzet és forrásmunka felsorolásai teszik hitelessé, szövegkövetővé a napló anyagát.

(*Gróf Széchenyi Viktor: Hadi napló, 1914–1915, 1917–1918. Szerk.: Kas Géza. Oktker-Nódius-Gróf Széchenyi Család alapítvány, [Veszprém–Budapest], 2016. 246 oldal*)

Tölgyesi József

## IDŐUTAZÁS A LEGDÉLEBBI PALÓC FALUBA

Dr. Silling István néprajzkutatót, egyetemi tanárt, nyelvjáráskutatót 2015-ben ismerem meg személyesen. Egy közös munka, a Lakiteleki Népfőiskola szervezésében megvalósuló Nyugat-Bácska értéktáró kollegiuma kapcsán találkoztunk. Már ekkor meggyőződtem különleges munkabírásról és alaposságáról. Számára a néprajz hivatás, küldetés, amely – ahogyan eddigi műveiben – most is megmutatkozik.



A kötet, amelyben a szerző a (kisbíró által kidobolt) helyi hirdetések bemutatásával Kupuszina hosszú életének egy szeletét kívánta megismertetni az olvasóval, kellemesen minimalista borítóval rendelkezik. Ha a vásárló rápillant a könyvre, annak külleme éppen egyszerűségével tűnik

ki a többi kötet közül. A vonalas füzetre emlékeztető borító arra enged következtetni, hogy a könyv nem csupán végkövetkeztetéseket és leírásokat, hanem eredeti dokumentumokat is tartalmaz, amelyek olykor füzetből kitépett lapokra íródhattak. A borító hátulján pedig éppen egy hirdetményt (szigorú figyelmeztetést) olvashatunk, ami feltárja a libák utcán való szabad mozgásának veszélyeit.

A könyvet kinyitva megjelenik az alcím: *Kupuszina élete a hirdetések tükrében (1953–1955)*. Ez máris elárulja, hogy a szerző milyen időintervallumban vizsgálja a település hirdetéseit, hirdetményeit. Bár Silling a bevezetőben konkrétan nem említi, de a másfél oldalas írásból sejteni lehet, hogy azért az 1953–55-ös időszak került

kiemelésre a hirdetmények kapcsán, mert ez egy éppen köztes állapotot jelentett a közigazgatásban. „*A faluban a közigazgatást a Helyi Népfelzabardító Bizottságnak nevezett hatalmi szerv vezeti, amely 1945-ben létesült, 1952 után pedig csak Községi Népbizottság néven létezett. [...] 1955-ben megszüntetik a falvak önálló községként való létezését, s megszervezik az ún. kom-munkát, s azokat nevezik majd községnek.*” (7. old.)

A szerző a bevezetőt követően több mint harminc oldalon keresztül sorra veszi a falu életének azon elemeit, amelyeket a hirdetések keresztül ismerhetünk meg. Ez maga a helytörténet. Majd néhány oldalon keresztül a magán- és mássalhangzók változásait elemzi. A fennmaradó közel kétszáz oldalt a hirdetések szövegeinek közlése jelenti, amelyek összegyűjtése önmagában is páratlan archiváló munka eredménye. Néhány hirdetés, közlemény szkennelve, néhány géppel átírva jelenik meg az olvasó számára, rögzítve ezzel a múlt mindennapi eseményeit.

Aki a megjelent könyvet kézbe veszi, egy időutazás részese lehet. Betekintést nyer a kupuszinai emberek évtizedekkel ezelőtti mindennapi életébe. A munkát egyedivé teszi a korhű hirdetések szövegeinek szó szerinti közlése.

(Dr. Silling István: *A kisbíró*. Kupuszina élete a hirdetések tükrében (1953–1955). Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2017. 230 oldal)

Hágen Ádám

## JOGI NÉPRAJZI MONOGRÁFIA SÁRKERESZTESRŐL

Gelencsér József, a néprajzkutatásban is jeleskedő kiváló jogtörténész szépirodalmi, művészeti vonatkozásokban gazdag jogtörténeti monográfiája a közelmúltban jelent meg. A 688 oldal terjedelmű, 5 nagy és 69 részfejezetből álló, 123 fényképet, 432 szak-

irodalmi tételt, 90 adatközlő nevét, német és angol nyelvű rezümét tartalmazó kötet az értékkeremtő, a törvényhozó, a törvényt alkalmazó rendtartó falut ismerteti meg, a jogot tükröként tartva az élet minden megnyilvánulása elé, igazolva, hogy az a teljes életet átszötte, keretbe foglalta, biztosítva a rendet, a működőképességet, szigorúan szankcionálva a törvénszegést.

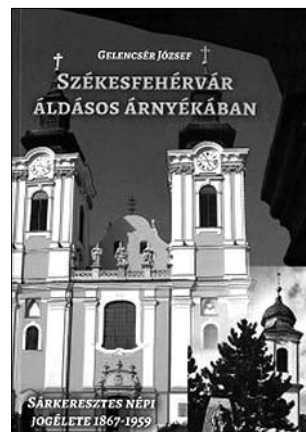
Az első fejezet a népijogélet-kutatást és a község történetét tekinti át, meghatározza munkája célját, módszerét. Tisztázza az alkotott jog, a szokás, szokásjog (*bíróság elismerte, államilag kikényszeríthető szokásnorma*), jogszokás, népi jogszokás (*a község törvényhozóként alkotta, alkalmazta, kikényszerítette, állami elismerés nélkül*) közötti különbséget. Ismerteti a település földrajzi, társadalmi jellemzőit, birtokviszonyait, vallási megoszlását.

A második fejezet a falu jogállásának rendezési folyamatát vizsgálva elemzi Sárkeresztes jogszokásait, jogi gyakorlatát, kötelezően előírt, 1886–1947 között született ismert szövegű 13 és 1897–1902 közötti ismeretlen 4 szabályrendeletét. Rávilágít a legnagyobb adófizető, a nyers és a tisztított virilis jelentésére. Megismerteti a bíró elnökletével működő, évente 4–6 alkalommal ülésező, választott „szöllérképviselők”-kel kiegészült döntéshozó képviselő-testület 24 pontos intézkedéséből a 12 legfontosabbat, az elöljáróság összetételét és 5 igazgatási feladatát. A közigazgatás lelkét a jegyző, mindenest a kisbíró jelentette (hirdetések közzététele, koldusok felügyelete). A község megőrizte jeles bírónak nevét, a maradó életművet hátrahagyó lelkészek, tanítók és a köznemesek emlékét.

A harmadik fejezetben értelmezi a család jogi és falubeli jelentését, elemzi az emberi élet állomásait a születés előtti védelemtől a jogalanyiség megszűntéig (halál). Külön figyelmet fordít a keresztszülőségre, kis- és nagykorúságra, az apai hatalom múltjára, gyakorlatára, jellemzőire, a házasságkötéssel új jogviszonyként a férj

hatalmára, a közös szerzeményre, vagyónra, móríngra. Rámutat a házassági szokásokban több szakaszos, korábbi szokásjogi cselekmények továbbélésére. Kitér a holtta nyilvánításra, a temetés rendjére, a kegyelet, a gyász, a halál közlésének, az özvegyesség jogi aktusaira. Foglalkozik az öngyilkosság megítélésével, a megesett lányokkal, a magzatelhajtás közösségi véleményével és a jog rendelkezésével, a szigorúan szabályozott gyámsággal, az árvákkal, örökbe fogadással, ráíratással, odavett rokon jogaival, a szülők, öregek eltartásával, a vérségi, lelki, mű- és jogi rokonsággal (*örökössé fogadás*), a családi, rokoni kapcsolatokat meghatározó öröklési joggal, a törvények szabályozta öröklési jogcímekekkel.

A negyedik fejezetben rámutat a dologi (zárt) és a kötelmi (nyílt) jog közötti különbségre, a birtok, a vagyon tartalmára, fajtáira, a Sárkeresztesen használt fogalmakra, a rend, a jogbiztonság, a tulajdon határának jeleire (*tulajdon- és határjelek*). A földközösség, a kötött gazdálkodás és nyomáskényszer összetett témakörét alapos jogi-történeti vizsgálattal, a XVIII–XX. századi sárkeresztesi gyakorlatot elemezve tisztázza, jelezve a XX. század közepéig fenntartott nyomáskényszert. Kitér a legelőközösségből törvényileg szabályozott rendtartással alakult legelőtársulat, a jobbagyvilág óta különös értékű, kedvező birtoklású, autonóm, 1894-től törvényesen hegyközösséggé lett szőlőterület bemutatására. Fontos további megállapítása, hogy a kevés köz, a kerítések hiánya a falubeli együttélésnek viszonyosságon alapuló gya-



## MECSEKI BÁNYÁSZ EMLÉKHELYEK ÉS EMLÉKJELEK

korlátát, az udvaron és a kerteken átjárást eredményezte. Számos példával illusztrálta a 27 sárkeresztesi közös udvar kialakulását, elterjedtségét, mindennapi életét. Bemutatja az adásveteli jogügyletet, a csere sajátos formáit és sárkeresztesi gyakorlatát. Meghatározza a hivatalos szerződéskötéssel létrejött, Sárkeresztesen örömnnepeken kapcsolaterősítő szokásjogként létező ajándékozást az ajándékcserevel együtt. Kitér a bizalmon alapuló, szerződéssel létrejött napszamosi, aratási, cséplési, iparos-mesteri jogviszonyokra, a kölcsönmunkára, társas munkára, a viszonzóságon alapuló összesegítésre (kaláka), az eltérő gazdasági erejű személyek, családok közötti tartozás kiegyenlítésére, a ledolgozásos munkára. Ismerteti a székesfehérvári vásárok, piacok jogviszonyait, a Székesfehérvár törvényhatósága által kiegészített Fejér vármegye vásári szabályrendeleteit, az árukat, alkut, összetett üzletkötést, a vásárok jellegzetes alakjait, az állathajtás szabályait, hajtási útvonalait. Rámutat a tájak közötti munkamegosztás, az árucserre Sárkeresztesen játszott szerepére.

Az ötödik fejezetben a tűzokozás és tolvajlás törvényi, közösségi szankcionálását (*megbélyegzés, kibeszélés, megszólás, megsegyenyítés, kiközösítés, verés, hatósági közmunka*), valamint a kihágásokat (*orrvadászat, tiltott dohánytermesztés, 1892-től helyi rendelettel szabályozott, átalányba fizethető boradó kijátszása*) és róluk a közösségi véleményt elemzi. A bajban, háborúban, békében erős, egészséges szolidaritás jellemezte falut normakövetőnek tartja, ahol bár nagyszámú történetet tudnak a többféle okból eredő haragtartásra, bosszúra, közösségi normasértésre, de a konfliktusok feloldására is.

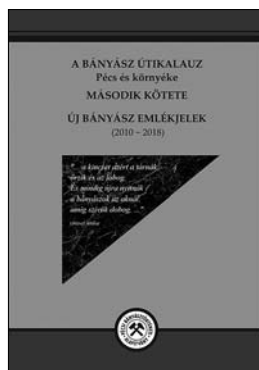
(*Gelencsér József*: Székesfehérvár áldásos árnyékában. Sárkeresztes népi jogélete 1867–1959. Szent István Király Múzeum közleményei 57. Székesfehérvár, 2018. 688 oldal)

S. Lackovits Emőke

Az 1780-as évektől számítva, de üzemszerűen és intenzíven 1853 óta művelt mecseki szénterület emlékeit felelős szakmai értekként kezelő hagyományörzők az eltűnt bányászatot megőrkítő igyekezete alkotta meg a Pécsi Bányásztörténeti Alapítvány kiadványát, az első összefoglaló *Bányász útikalauzt* 2010-ben. A jól kezelhető és rendszerbe foglalt, célirányos magyarázatokkal, gazdag képanyaggal készített, az idegenforgalmat is szolgáló mű közkedvelt lett a mecseki bányászat érdeklődői között. Hiányt is pótol.

2018-ban hosszas előkészületek után jelent meg a mecseki bányászatot megőrkítő *Bányász útikalauz* második kötete. Az új kötet a korábbi rendszert követve közli a változásokat. Első fejezete tartalmazza a megszűnt, áthelyezett, módosult emlékhelyeket és jeleket, a második fejezetben a 2010–2018 között létrehozott bányász emlékjeleket mutatja be hasonlóan gazdag képanyaggal. Az új emlékjelölések mellett, sajnos, több alkotás eltűnt, megszűnt. Létesítmények vártak megjelölésre, de hasznosításuk elmaradt, elbontottak – még jelölni sem lehetett azokat.

Mindezek mellett örvendetes a sokirányú megőrkítés, amit az a felelősség is kísér, hogy a Pécsi Bányásztörténeti Alapítvány befejezni kívánja működését és az utókorra a kiadvánnyal egy lehetségesen teljes bányászati technikai-kulturális emlékmű-megőrkítést kíván hagyni. A további kutatás, emlékmegőrzés erre alapozva folytatódhat, ha lesznek, lesz, aki-



nek szívügye az évszázados alkotó emberi cselekvés megőrzése.

A Pécsi Bányásztörténeti Alapítvány szervezte áldozatos munka mindig a *Jó szerencsét!* jegyében és reményében tevékenykedett és mutatta be a bányászatot, a bányákat és a benne dolgozók munkáját.

(Új bányász emlékjelek Pécssett és környékén, 2010–2018. A Bányász útikalauz Pécs és környéke (2010) második kötete. Szerk.: *Szirtes Béla*. Pécsi Bányásztörténeti Alapítvány, Pécs, 2018. 53 oldal)

*Krisztián Béla*

## ÚJ KÖNYV A KALANDOS ÉLETŰ BÁRÓ NOPCSA FERENCÉRŐL

Mondják, a könyveknek is megvan a maguk sorsa. Úgy tűnik, olykor még a kéziratoknak is. Igaz, ezek gyakran elkallódnak, és a feledés homályába vesznek, de olykor különös módon mégis tovább élnek valamiképpen.

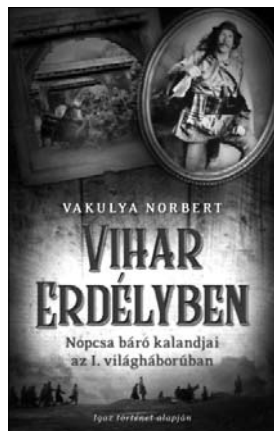
A Jókai-regénybe illő, kalandos életet élő báró Nopcsa Ferenc, a magyar földtudományok kiemelkedő alakja, éveken át javígtatta önéletrajzát. E munkában nem csak saját emlékezetére, hanem több ezer oldalt kitevő útijegyzetire is bátran hagyatkozhatott. Az eredetileg német nyelven íródott munka magyarra fordítását Nopcsa munkatársára, a hozzá hasonlóan sokoldalú Lambrecht Kálmánra bízta. A fordítás elkészült, ezt onnan tudjuk, hogy fennmaradt egy levél, amelyben Nopcsa azon bosszankodik, hogy Lambrecht nem pontosan fordította az ő szövegét... Az önéletrajz a nyomdába is eljutott, erről is van levél, mert néhány oldal elkallódott, és ennek nyoma van. A munka végül mégsem jelent meg – hogy pontosan miért, azt nem tudjuk. Valószínűleg maga a szerző akadályozta meg a könyv megjelenését, talán attól tartott, hogy sokakat sértene a feltehetően szókimondó stílus.

A kézirat mégis megtalálta a maga útját. Nopcsa 1933-ban önkezével vetett véget

életének, miután álmában megölte titkárát és társát, az albán Elmas Doda Bajazidot, akit ifjúkora óta maga mellett tudott. Hagyatékaénak egy része, köztük bizonyára a lefordított kézirat is, Lambrecht-nél kellett maradjon. Három évre rá Lambrecht is örökre távozott, és az utána fennmaradt dokumentumok egy része Tasnádi Kubacska Andrásához került, akinek hagyatéka részben a Magyar Természettudományi Múzeumban van. Így történhetett, hogy Tasnádi Kubacska tollából 1937-ben megjelenhetett a *Báró Nopcsa Ferenc kalandos élete* című, nagyon olvasmányos, életrajzszerű könyv, amelyet a Franklin Társulat adott ki. E munkát aztán később sokan idézték – köztük e sorok szerzője is.

Tasnádi Kubacska könyve helyenként nagyon aprólékos, naplószerű, épp ez valószínűsíti, hogy Nopcsa eredeti feljegyzései (önéletrajza) alapján készülhetett. Máshol pedig időben nagyot ugorva elnagyolt, hiányosnak tűnő – mint ha egész fejezetek kimaradtak volna, talán mert nem volt minden kéziratoldal számára elérhető.

Ez a sokszor újragondolt Nopcsa-életrajz mozgathatta meg Vakulya Norbert fantáziáját is, aki könyvében a báró életének egy rövid, de annál mozgalmasabb életszakaszát dolgozta fel. Nevezetesen az első világháború éveit, és annak román–magyar vonatkozásait. Történelmi regény ez, melynek főszereplője Nopcsa, és amelyben felvillannak a kor nevezetes politikusai és számos kiemelkedő közéleti személyiség. A mellékszereplők azonban kitaláltak, ahogy mondani szokták: minden egyezés a valósággal a véletlen műve. Vagy nem. Ki tudja? Az olvasó döntse el... Különben mindegy is, hi-



szen ha nem így történt, történhetett volna így is...

Zavaros idők voltak azok (is). A cselekmény: az európai műveltségű, de szűkebb hazáját féltő báró önként vállalt kémfeladatokat teljesít a Monarchia számára. Petru Gorlopan néven, álruhában, csobánnak öltözve járja a Kárpátokon túli területeket, hogy információkat gyűjtsön a románok közhangulatáról és a katonai vezetés titkos szándékairól. Sokan próbálják leállítani, mondván: Románia csatlós állam, nincs mit kémkedni arrafelé.

A történelem sajnos a báró balsejtelmeit igazolta, Románia felmondta az egyezséget, és hadat üzent a Monarchiának, amely Erdélyt a sorsára hagyta és átengedte a román hatalomnak.

A cselekmény a fentiek körül bonyolódik – a szálak olykor valóban összegubancolódnak látszanak. Néha megdöccen a dramaturgia, vagy legalábbis nehezen követhető, de a könyv mindvégig izgalmas. Az időben néha ugráló cselekmény lehetőséget teremt arra is, hogy a szerző a szorosabban vett (történelmi) tárgyától eltérjen. Üdítő és kedves az a pár oldal, ahol az első dinoszauruszcsontok Nopcsa általi megtalálásának (lehetséges) körülményeiről esik szó.

A regény nagy része azonban zaklatott, kavargó, mint maga a kor, amelyben játszódik. Sok az erőszak, Nopcsa embert is öl, nem is egyszer. Ez sokak számára megrendítő lehet, mindeddig nem így gondoltunk a magyar palaeontológia máig talán legnagyobb hatású művelőjére. Az ember el is gondolkozik rajta: megtörténhetett ez így? És ha nem, jogunk van-e feltételezni róla? Ha az ő életének is véget vető kettős gyilkosságra gondolunk, akkor alighanem igen.

Az olykor jól megírt párbeszédék és leírások helyenként megbicsaklanak egy-egy oda nem illő szófordulat okán, de ettől még a regény olvasmányos maradt. Az aprólékosan megírt történések olykor nem tűnnek életszerűnek, de aki megfordult már a Dé-

li-Kárpátokban, az pontosan tudja, minden megtörténhetett egykor, sőt, szinte minden megtörténhet ma is. Egyszóval: az életszerűtlen is életszerű.

És még valami, ami a kötet olvasása közben mindvégig kínos érzést keltett. A könyv magyar szereplői kendőzetlenül románoznak, szőröstalpúznak, a románok pedig mindvégig a magyarokban látják az égetnivaló ördögöt. Tisztelet a kivételnek. Mindkét oldalon. Nacionalizmus van, volt, és valószínűleg lesz is. Ezzel együtt, a mai politikai korrektséget papíron megkövetelő világban a jó szándékú olvasó nehezen fogadja el, vagy ha úgy tetszik, fogadja be, ezt a nyers hangvételt. Egy történelmi regényben ez akár természetes lehetne, ám az áthallások elkerülhetetlenek – mindenkinek magának kell kezelni tudni ezt a problémát.

A regény számos jelenete egy film forgatókönyvét idézi. A szereplők megmozdulnak az olvasó előtt. És ki tudja, Nopcsa magyarul soha meg nem jelent, de mégis újra és újra felbukkanó önéletrajza egyszer talán egy igazi, egész estés játékfilmet inspirál majd. Addig pedig itt ez a kalandregény – marad az olvasás.\*

(*Vakulya Norbert*: Vihar Erdélyben. Nopcsa báró kalandjai az I. világháborúban. Igaz történet alapján. Gold Book, [Debrecen], 2018. 370 oldal)

*Főzy István*

## CSÉKÚTIAK A NAGY HÁBORÚBAN

Az első világháború cséki vonatkozású eseményeit gyűjtötte egy kötetbe Varga György cséki helytörténet-kutató. Eredeti szakmáját tekintve kirakatrendező-dekoratőr, de szertágazó érdeklődési köre elröpítette a különböző szintű túraútvonalakra

\* Báró Nopcsa Ferenc világhírű paleontológusról, dinoszaurusz-kutatóról olvashatni még lapunk e számában, Makádi László cikkében. *A szerk.*

és az Ajkai Képzőművészeti Egyesületbe is, ahol tájképei a természet és a helyi vonatkozású épületek megőrkítése felé orientálódott.

Irodalmi és helytörténeti munkássága Varga György csékuúti néptanító életútjáról szóló (2002) munkájával kezdődött. De, aki egyszer belekóstol a kutakodásba, annak az élete meg van pecsételve. Így ő sem járt másként, hiszen innét szinte mindenben részt vett, sőt, mozgatórugója lett mindennek, ami szeretett faluja történetével kapcsolatos volt. Publikációin túl emléktáblákat, emlékhelyeket tervezett és a kivitelezésekben aktívan részt vállalt. Dekoratórként díszleteket, emléklapokat, meghívókat készített. Egyik munka jött a másik után, mígnem elérkezett az első világháború befejezésének a centenáriuma.

A Varga György hathatós közreműködésével a Csékuúti Baráti Kör és a Bányász Kulturális Egyesület az Első Világháborús Centenáriumi Emlékbizottság pályázatát elnyerve támogatásban részesült a csékuúti emlékmű és emlékhely, a Hősök kertje felújítási munkáihoz. Az újravatási ünnepséget 2018 tavaszán tartották, amikor megemlékeztek a 26 csékuúti hősi halottról – személy szerint –, akik megjárták az orosz, majd az olasz frontot. Hősiesen, életüket feláldozva harcoltak hazájukért.

Ősszel pedig az ajkai Nagy László Városi Könyvtár és Szabadidő Központban „Négy év vérben és vasban” – *Katonáink a nagy háborúban* című gyűjteményt mutatták be az intézmény és a Csékuúti Baráti Kör szervezésében. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum jóvoltából átfogó képet láthatott a szemlélődő, hogy miként és hol harcoltak eleink a Nagy Háborúban, és hogy milyen volt az élet a hátországbán, időrendi sorrendbe állítva. A gyűjtemény kiegészült helyi vonatkozású emlékekkel, emléktárgyakkal, dokumentumokkal, szemléltetve a háborús időszakot. Láthatóak voltak Czekeius Günthernek (Bóday Gábor), a tüzérrüteg felderítőjének harctéren készült rajzai.

Számos világháborús egyenruha idézte a múltat.

E két eseményhez szorosan kapcsolódott a 2018. decemberben megjelent *21 csékuúti a Nagy Háborúban* című kötet Varga György tollából. Időközben a 21 áldozat neve kibővült 26 hősi halottra. A szerző nehéz feladatra vállalkozott, amikor 3–4 nemzedék elmúltával kereste az emlékeket, dokumentumokat a múlt mély kútjában. Hiszen a háborúból hazatért katonák nem beszéltek azokról a szörnyűségekről, amiket megélték, fájdalom volt a visszaemlékezés és nem akarták megterhelni környezetüket sem vele. A fellelt néhány levélben érzelmi megnyilvánulásokon keresztül ismerhetjük meg a sorsokat a harctéren és itthon, amelyek a fehér foltok kitöltésében segítenek. Ilyenek voltak Kovács Béla csékuúti lezármazott féltve őrzött levelei is. De ezek a sorok nagy erőt adtak a fronton harcoló ki tudja hány katonának, hiszen, aki ritkán kapott levelet, annak a bajtársa felolvasta a sajátját, így ő is részesülhetett a másik örömeiből.

„Kelt soraim 1915 február 8 ik án. Kedves szeretett jó férjem. Hála isten egészséges vagyunk melyet néked is édes kívánunk csak a jó isten lene veled drága anygyalom az el ne hagyjon csak a mint lehet vigyáz magadra. Minden éjel felöled álmodom. Csak álmaimban vagyók boldog akór láthatóm kedvesemet a ki ér a szívem vérzik siring bíz kedvesem nem jó hirt irok a Rutner József is meghalt 6 ik án a Insburgban a korbázban meg sürgönyözték a családnaék elég sajnos nekik de mindnyáján várjuk a Jó isten legyen segitőd a nagy veszélyben isten veled





*kedvesem csókol szerető feleséged és fiad és szüleink” – olvashatjuk az egyik levelében.*

Varga György szinte minden fellelhető információt áttanulmányozott és számos szerzőtől idézett, hogy még hitelesebb, élet-szerűbb legyen minden egyes leírt szó. Korabeli fényképekkel pedig szemléltette az eseményeket.

Nagy érdeme, hogy a hadi eseményeket megtartotta a hadtörténészeknek, viszont a katonák mindennapjaira nagyobb terjedelmet szentelt. Így, akik eddig csak a történelemkönyvekből tájékozódtak a Nagy Háború eseményeiről, azok a harcba induló és a lövészárkokban szenvedő katonák sorsán keresztül elképzelhetetlen szörnyűségek birtokába jutottak. Gondoljunk csak bele, hogy a mínusz 20 fokos hidegben a papír- és silány talpú bakancs mit érhetett? Egy zászlóaljnál naponta 40-re szaporodott a fagyási esetek száma, de számos baj forrása volt a csonttá fagyott átázott ruházat. A kenyér, ha egyáltalán jutott, csontkemény-nyé fagyott, mire a katonák kézbe kapták, a gyér élelmezés legyengítette a szervezetüket. Érthető, hogy mindent megettek, amit találtak, az éretlen gyümölcstől az elpusztult állatokig, amelyek újabb bajok forrásai voltak.

Az erőltetett menetek is próbára tették harcoló honfitársainkat. Az orosz harctéren 3400, az olasz harctéren 1310, összesen tehát 4710 kilométernyi gyalogmenetet teljesítettek a 31-es gyalogezred Veszprémbe vonult katonái. *„Elképzelni is nehéz, hogy ezek a katonák, akik Csékkúton élve legtávolabb a*

*Nyíresbe vagy a tósoki határba gyalogoltak kapálni, aratni vagy felsétáltak a Hegybe a pincékhez, most ilyen megpróbáltatások részesesei lettek.”*

Ebből a pár részletből érzékelhető a kín, a szenvedés, amit átéltek katonáink. A kötetből a Nagy Háború kezdetétől a dicstelen végjátékig, számos eddig Csékkúton ki nem tárgyalt eseményt ismerhetünk meg, majd az áldozatok részletes bemutatásában mindenki fellelheti rokona, szomszédja, ismerőse őseit. Czékelius Günther korabeli fényképei, illusztrációi és számos, főként csékkúti tulajdonban lévő dokumentum és fénykép tette hitelesebbé a kötetet.

A könyv magánkiadásban, izléses kivitelben került az olvasó elé A5-ös méretben, 160 oldalon, 300 példányban, számos támogató patronálásával. A lektori munkákat Tilhof Endre és Németh István Péter végezte el. Példaértékű, hogy a szerző megköszönve a témérdek segítséget, amely a könyv elkészítését lehetővé tette, nem vindikálta magának a kiadvány egészét.

Örvendetes, hogy elkészült a kötet, hiszen sok eddig feltáratlan rész van még, amelyet nem ismerünk a száz évvel ezelőtti történet eseményekből, amelyeket a kutatások után bele lehet helyezni a történelemkönyvek lapjai közé. Ez a munka erre hivatott és reményt ad a következő generációknak arra, hogy van még esély a Nagy Háború jobb megismerésére, értékelésére.

(Varga György: 21 csékkúti a Nagy Háborúban. Varga Gy., [Csékkút], 2018. 160 oldal)

Csendesné Bosits Éva

